

Zpřístupňování eVŠKP : co je nového v ČR

Iva HOROVÁ

Knihovna Akademie múzických umění v Praze
iva.horova@amu.cz

INFORUM 2007: 13.konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha 22. – 24. 5. 2007

Abstrakt:

Příspěvek shrnuje aktuální činnosti a hlavní cíle Odborné komise pro otázky zpřístupňování elektronických kvalifikačních prací, zaměřené zejména na vytváření návodů a doporučení pro standardní postupy, vedoucí k možnostem bezproblémové spolupráce dosud jednotlivě budovaných lokálních systémů a registrů VŠKP v ČR. Dále seznamuje s projektem Příprava národního registru, který by poskytoval komplexní služby v jednotném prostředí a na jednom místě. Na konec shrnuje hlavní závěry z průzkumu aktuálního stavu zpřístupňování VŠKP na českých vysokých školách, provedeného v prosinci 2006.

1. Aktivity Komise eVŠKP

Jednou z aktivit řady vysokoškolských knihoven, zejména (ale nejen) v poledním roce, jsou činnosti související s otázkami zpřístupňování VŠKP. První systematická řešení se postupně objevují již od r. 2001, kdy na některých školách za aktivní účasti knihoven začínají vznikat první systémy pro zpřístupňování. Za účelem spolupráce, koordinování a standardizování těchto činností na lokálních úrovních byla v roce 2003 na půdě AKVŠ založena Odborná Komise pro otázky zpřístupňování eVŠKP. V současné době má Komise již 25 členů z řad knihovníků a odborníků z oblasti informačních technologií. Je v ní zastoupeno 13 veřejných vysokých škol, včetně Univerzity Karlovy, která dosud není členem AKVŠ. Dále v ní pracuje také zástupce ze Státní technické knihovny v Praze. Zejména v době po schválení novely vysokoškolského zákona¹ se stala činnost Komise mnohem viditelnější. V okamžiku, kdy vstoupila v platnost tato novela, která ukládá vysokým školám zpřístupňovat VŠKP, se totiž rázem změnila společenská situace a nastala „společenská objednávka“. V tuto dobu byla již Komise dobře připravena a díky své předchozí systematické práci mohla poskytnout vysokým školám již na jaře 2006 Soubor doporučení.² Tímto krokem byly položeny základy k možnostem zahájit proces sjednocování postupů a řešení. Důležitým krokem bylo především vypracování jednotného popisného standardu, který Komise navrhla a jenž byl po široké diskuzi schválen jako národní standard MS-ESVKP³.

¹ Česko. Zákon č. 552 ze dne 20. prosince 2005, kterým se mění zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2005, částka 188, s. 10776–10773. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/sbirka/2005/sb188-05.pdf>

² SD obsahuje: Návrh na implementaci novely VŠ zákona a Implementační minimum, obecný model pro workflow VŠKP, vzory předpisů a licenčních smluv, šablony pro úpravu preliminárií, doporučení pro citace, abstrakty, metadatový soubor MS-EVSKP.

³ Metadatový standard MS-EVSKP definuje celkem 22 prvků pro popis eVŠKP v elektronické formě. Jedná se o rozšířenou aktuální verzi standardu Dublin Core. Detailní popisy prvků českého MS přihlížejí k praxi popisu VŠKP v ČR. Součástí MS je také řešení syntaxe zápisu a reprezentace metadat. Pro reprezentaci sady metadatových prvků eVŠKP se počítá s doporučením Dublin Core Metadata Initiative. Jedná se o syntaxe: RDF/XML, XML, HTML/XHTML.

Po této první fázi, kdy byly řešeny otázky převážně administrativně-organizačního charakteru (tj. workflow, související interní předpisy, sběr popisných metadat) se pozornost Komise obrátila k otázkám technickým a technologickým. Na podzim 2006 připravila program semináře Systémy pro zpřístupňování eVŠKP : zkušenosti, možnosti, nabídky, potřeby, který poskytl diskusní platformu všem, kdo se nacházejí ve stadiu hledání vhodných SW a zabývají se jednotlivými technickými otázkami procesu zpřístupňování prací až na úrovni plných textů. Každá škola musí řešit tyto otázky s ohledem na své konkrétní podmínky, měla by volit řešení s ohledem na své ostatní provozované automatizované agendy tak, aby systémy mohly bezproblémově spolupracovat. Technické a technologické aspekty jsou mj. také předmětem projektu deseti vysokých škol „Příprava rodního registru VŠKP“, který byl v rámci Komise konzultován. O projektu viz dále.

Pro letošní rok Komise plánuje mj. zabývat se přípravnými pracemi v oblasti technických standardů (terminologické otázky, návrh doporučení formátů pro dlouhodobé elektronické uchovávání, návrh standardů pro objemné datové sklady), přípravou dalších šablon a vzorů (např. návrh šablony pro vnitřní strukturování prací, návrh šablon pro formát Tech a Open Office). V oblasti metadatového souboru eVŠKP bude sledovat aktuální vývoj v zahraničí, zabývat se také formátem METS. V tomto směru se však práce Komise výrazně nemůže posunout vzhledem k tomu, že je třeba zabezpečit a financovat řadu vysoce odborných činností mimo členskou základnu a Komise nedisponuje žádnými prostředky⁴.

Všechny výsledky své činnosti – včetně řady dalších informací a dokumentů - Komise zpřístupňuje na své doméně (<http://www.evskp.cz>). Několikrát je také členové prezentovali na různých odborných fórech.

2. O projektu „Příprava národního registru VŠKP“

Jedním ze záměrů Komise je dosáhnout stavu, kdy bude zájemcům umožněno získávat informace, ale také plné verze prací jednoduše a na jednom místě v prostředí World Wide Web, tj. kdy zájemce nebude muset prohledávat různé typy lokálních databází a/nebo digitálních archivů jednotlivých škol. Takovou službu může poskytnout národní registr či archiv eVŠKP. Deset zástupců vysokých škol se proto mj. i v návaznosti na svou účast na práci v Komisi dohodlo na společném projektu „**Příprava Národního registru vysokoškolských kvalifikačních prací**“. Byl podán do Rozvojových programů vysokých škol pro rok 2007. Koordinátorem je zástupce Vysoké školy ekonomické v Praze, dalšími účastníky jsou: Akademie múzických umění v Praze, Česká zemědělská univerzita, Mendelova lesnická a zemědělská univerzita v Brně, Ostravská univerzita, Technická univerzita v Liberci, Univerzita Karlova, Univerzita Palackého v Olomouci, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně a Západočeská univerzita v Plzni. Projekt je koncipován jako tříletý. Jeho cílem je příprava centrální databáze⁵ VŠKP, která by poskytovala zejména vyhledávací služby na jednom místě a v jednom prostředí a umožnila by napojení na lokální registry či přímo digitální archivy v jednotlivých vysokých školách. Jednotné vyhledávací prostředí, které by mělo být v rámci projektu vybudováno, bude otevřeno pro všechny vysoké školy v ČR. Záznamy o VŠKP by byly zpřístupněny veřejnosti s odkazem do lokálního prostředí, kde by mohl uživatel najít také plný text práce, pokud jej zde škola podle svého rozhodnutí zpřístupní. Projekt počítá s přípravou dalších doprovodných standardů a metodických pokynů

⁴ S řešením a zabezpečením těchto činností se počítalo v rámci níže popsaného projektu.

⁵ Prozatím se tedy jedná o záměr centrálního shromažďování pouze popisných záznamů, nikoliv plných verzí prací.

pro eVŠKP a s řešením automatizace exportu metadatových záznamů z lokálních systémů do národního registru. Součástí registru by pak mohly být případně také další služby, např. SW umožňující porovnávání obsahu prací a odhalování plagiátů. V projektu jde tedy zejména o vytvoření nástroje a podmínek pro poskytování komplexní služby na jednom místě. Výsledky by byly k dispozici všem školám – řešitelé předpokládají jejich postupné připojování se. Národní registr resp. účast v něm by také znamenala cestu do světa, protože se počítá s napojením se na podobné zahraniční archivy. Výstupem by měla být také některá doporučení pro netextové typy prací, které se zdají být po všech stránkách mnohem složitějším problémem. Výsledkem prvního roku mělo být spuštění testovacího provozu centrální databáze a exportu metadat z vybraných škol.

Projekt však byl bohužel z důvodů krácení finančních prostředků zamítnut a tým řešitelů bude muset hledat náhradní zdroj finanční podpory, bez níž zejména záležitosti aplikačního SW nelze řešit. Pokud se to nepodaří, budou sice dílčí úkoly na jednotlivých zúčastněných školách zřejmě i nadále řešeny, avšak výrazně pomaleji a zejména bez možnosti brzkého vzájemného propojení.

Pokud by se však záměr podařilo uskutečnit, bude třeba řešit řadu dalších závažných momentů a to především otázku dlouhodobého zajištění a institucionální podpory trvalého provozu a správy takového registru. Druhým úkolem je hledat cesty k získání širší podpory managementu všech vysokých škol a k jejich zájmu o postupné zapojení se, protože jen tak bude možné hovořit o **národním** registru. To předpokládá trpělivě vysvětlovat, přesvědčovat a získávat pro tuto myšlenku zejména tam, kde dosud panují opatrné či dokonce zamítavé postoje. Jednou z možností by mohla být také příprava a implementace sofistikovaných technických nástrojů, které by umožňovaly nastavení různých stupňů přístupových oprávnění včetně řízených časových odkladů, poloautomatického vytváření „nezávadných“ tj. redukovaných obsahů prací nebo jejich částí apod. To vše také znamená věnovat se průběžně dalším obecně definovaným úkolům Komise: zvyšování informační gramotnosti všech aktérů procesů, zasazování se o postupné sjednocování současné praxe vysokých škol, prosazování plošné povinnosti odevzdávat elektronické verze, sjednocování způsobů uchovávání, sběru informací a technických parametrů ve způsobech zpřístupňování elektronických verzí prací i bibliografických záznamů. Bude třeba usilovat o nastolení stavu, kdy bezúplatné zpřístupnění kvalifikační práce v rámci internetu bude vnímáno autory i školou jako žádoucí a prestižní.

3. Některé výsledky průzkumu stavu zpřístupňování eVŠKP v ČR

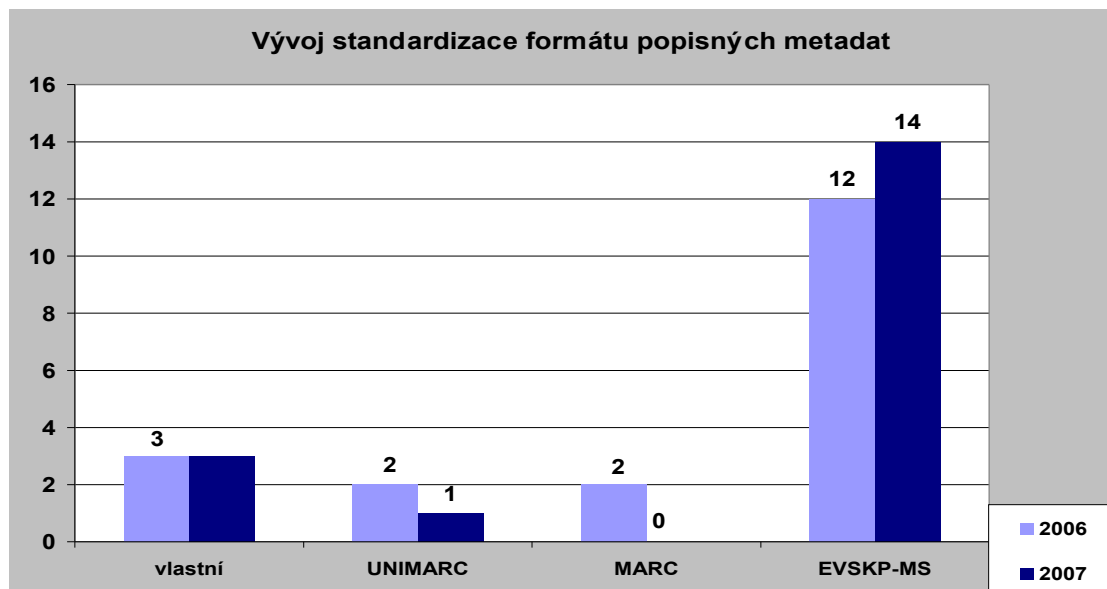
V závěru roku 2006 provedla Komise průzkum aktuálního stavu zpřístupňování na vysokých školách v ČR a to zejména v souvislosti se změnami, které nastaly po novele vysokoškolského zákona. Šetření probíhalo formou dotazníku, na nějž odpovídaly knihovny. Sešlo se celkem 26 odpovědí, z toho 18 na úrovni univerzit, 8 odpovědí bylo získáno na úrovni fakulturních knihoven tří univerzit. Otázky byly zaměřeny mj. na povinné odevzdávání elektronických verzí prací, na způsoby a míru zpřístupňování, na používané SW řešení apod. Vyhodnocení průzkumu bylo provedeno během ledna a února 2007.

Výsledky průzkumu zatím potvrzují diferenciaci přístupů i řešení. Na obecné úrovni lze konstatovat dva typy postojů k celé problematice. Na jedné straně jsou školy, kde žádoucí procesy minimálně probíhají: škola je zapojena do práce v Komisi; podílela se na centralizovaném projektu; její systém prošel během roku 2006 aktualizací a úpravami, případně byl úplně nově implementován; navazuje na Soubor doporučení vypracovaný Komisí eVŠKP; je deklarována ochota zpřístupňovat práce v intranetu a v řadě případů i

mimo školu. Na druhé straně jsou ovšem školy, které začaly vše budovat teprve na základě novely a to na „zelené louce“. A na některých z nich se zdá být postoj ke zveřejňování resp. trvalému zpřístupňování⁶ prací - a to zřejmě z řady důvodů - velmi zdrženlivý.

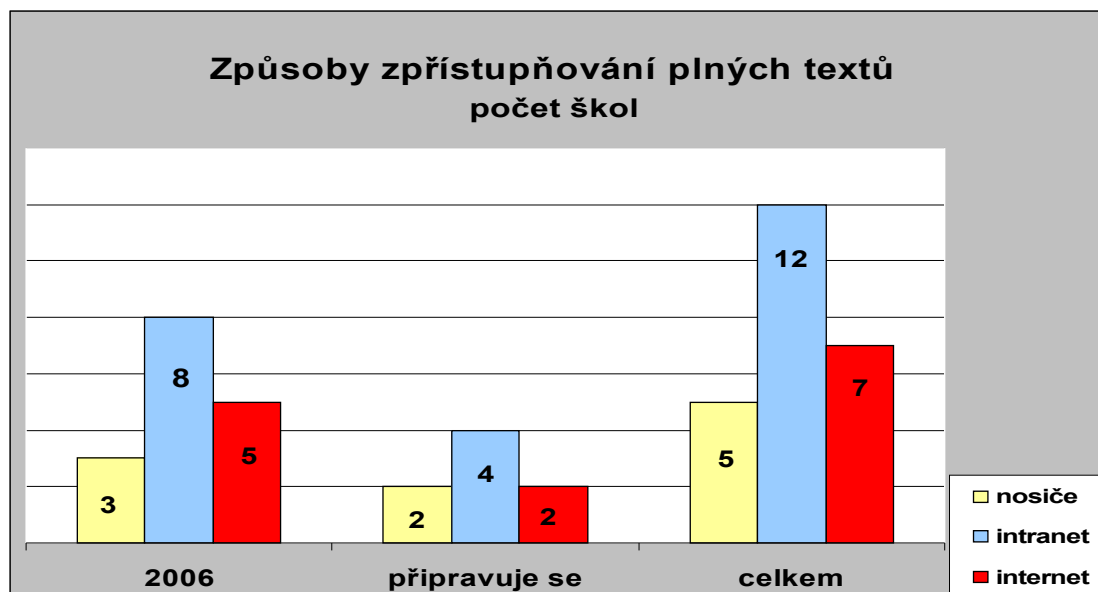
Je patrné, že nadále pokračuje proces tvorby lokálních systémů, že se tyto systémy neustále vyvíjejí a přizpůsobují se současnému stavu poznání (aplikace MS-EVSKP, propojování se studijními agendami školy apod.). V současné době lze konstatovat jejich existenci a fungování na **polovině** českých veřejných vysokých škol: 9 škol již provozuje, 7 jej plánuje zprovoznit v roce 2007. Dále lze kvitovat, že převažuje ochota shodnout na popisných metadatech (viz graf č. 1), že většina odpovídajících škol sbírá elektronické verze alespoň textových prací (viz graf č. 2), že **alespoň 7 škol - tj. cca třetina - má v plánu zpřístupňovat plné verze a to alespoň textových prací také v internetu**. Dalších 12 škol s tím počítá zatím pouze v rámci sítě své školy. Vzhledem k tomu, že sběr elektronických verzí není dosud všude nařízen jako povinnost, je otázka, zda bude v dohledné době ve výsledku možné počítat s komplexním a systematickým pokrytím, které by bylo žádoucí pro výše uvažovaný model národního registru s odkazy do lokálních repozitářů. Podrobné shrnutí výsledků průzkumu je dostupné na stránkách Komise. Koncem roku se počítá s opakováním podobného průzkumu.

Graf č. 1:

⁶ Nepočítá se ze zákona povinného zpřístupnění prací před obhajobou.

Graf č. 2

V Praze, 30. 3. 2007